

Kitap Tanıtımı/Book Review

**ÖTEKİNİN ÖTEKİSİNİN ÖYKÜSÜ: “ROMAN KADINI: ÇOKLU
KİMLİKLERİN KESİŞİMİNDE EZİLENLER” KİTABI ÜZERİNE
F. İlknur Akgül, Orion Yayıncılık, Ankara, 2021**

CANSU KAYMAL*

*Geliş Tarihi: 16 Mart 2024
(Received)*

*Kabul Tarihi: 21 Mayıs 2024
(Accepted)*

Roman kadınının “çoklu kimlik kesişiminde ezilenler” olarak tasavvur edildiği kitabın solgun renkli cildinde canlı ve kırmızı bir buket çiçeğin yanında, kurumuş ve baş aşağı duran çiçek buketi, madun bir kesimin hikâyesindeki hüznü haykırıyor. Bu kesim toplumda “biz” olamamışlardan, “öteki” olmuşlardan ziyade, “ötekinin ötekisi”. Hem Gaco (Roman olmayan) kimseler tarafından “Roman” olduğu için ötekileştirilen, hem kendi toplumundaki erkekler tarafından “kadın” olduğu için ötekileştirilen, hem her ırktan ekonomik düzeyi daha iyice olanlar tarafından “yoksul” olduğu için eleştirilen, hem biraz eğitilmiş ve kalburüstü kesim tarafından “suça eğilimli” olduğu için ötekileştirilen, sözüm ona ahlâk ve namus

* Arş. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, cansu.kaymal@kocaeli.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9265-8779>

abideleri tarafından “hafif meşrep” olduğu için ötekileştirilenler onlar. Doktora tezi gibi ciddi bir çalışmadan kitap hâline getirilen ve üzerinde çok emek harcanmış olduğu her bir satırında kendini hissettiren eserde, yazar Fatma İlknur Akgül, Roman kadının maruz kaldığı katmerli ötekileştirmeyi Kimberle W. Crenshaw’ın kesişim teorisiyle açıklamıştır. Akgül, birinci ve ikinci dalga feminizmlerde kadınların ezilmişliğinin müsebbibi olarak erkeklerin gösterildiğini, oysa üçüncü dalga feminizme göre basit kadın-erkek dikotomisinin ezilmeyi açıklamaya yetmediğini ve sınıfsal, etnik, dini, ekonomik gibi çoklu faktörlerin kesişiminde bir ezilme yaşandığını açıklayıcı bir biçimde aktarmıştır.

Kitabın birinci bölümünde yazar, açıklayıcı bir teorik çerçeve çizmiştir. Bu çerçevede toplumsal cinsiyet kavramı, tarihsel ve kavramsal olarak açıklanmıştır. Kadınların ötekileştirilmesinin bilinen tarihini Antik Yunan’dan itibaren ele alan Akgül, Yunan şehir devletlerinde kadınların yurttaş olmadığını vurgulamış ve kadınlar için aşağılayıcı tabirlerin o zamandan beri kullanıldığını “Pandora’nın kutusunu açmak” deyiminiyle örneklendirmiştir. Tanrılar tarafından yaratılan ilk kadın olan Pandora’nın kutusunda, sadece insanlığın sonunu getirecek felaketler ve acılar vardır. Aristoteles’e göre, insanın eksik ve kusurlu şekli kadın, tam ve mükemmel şekli erkektir. Antik Yunan’ı takip eden dönemlerin en önde gelen filozof ve bilim insanlarının kadınlara dair düşünce ve bakışında da olumlu bir gelişme olmadığını, yazar, Thomas Hobbes, J. J. Rousseau ve Frederich Hegel gibi düşünürlerden örneklerle anlatmıştır. Toplumsal cinsiyet kavramına ilişkin akademik literatürün geniş, ayrıntılı ve öğretici bir biçimde aktarıldığı kitap, toplumsal cinsiyet alanına ilişkin çalışmalarda referans olabilecek niteliğe sahip bir yeterliliktedir. Keza kavramsal çerçevede katılım konusu siyasal ve toplumsal boyutlarıyla ele alınmış ve katılımı etkileyen faktörler gerektiği düzeyde analiz edilmiş, kadınların maruz kaldıkları toplumsal cinsiyet ayırımının katılıma olan yansımaları ele alınmıştır.

Kitabın “Etnik Bir Kimlik Olarak Türkiye’de Romanlar” başlıklı ikinci bölümünde, “Roman” ve “Çingene” kavramları açıklanmıştır. Çingene kavramının, “Çingene olmayanlar tarafından kendilerine konulan bir ad” olarak pejoratif bir anlam içerdiğini ifade eden yazar, kitap boyunca “Roman” adını kullanmayı tercih etmiştir. Kitapta, Çingene kelimesinin etimolojik kökeni, Romanların tarihi, karakteristik özellikleri, yayıldıkları coğrafya vb. okuru boğmayacak kadar özet bununla birlikte yeterli bir bilgiden mahrum bırakmayacak kadar detaylı olarak aktarılmıştır. Türkiye’de Romanlar, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri açısından analiz edilmiş ve Romanlara ilişkin önyargılı bakış açısının tarihselliği “merd-i kıptî, şecaat arzederken sirkatin söyler*” gibi aşağılayıcı sözlerle örneklendirilmiştir. Romanların kültürel yaşam pratikleri, ilgilendikleri meslek kolları, kadın kimliğinin

* “Çingenenin mert olanı kahramanlığını sunarken hırsızlığını anlatır” manasına gelen aşağılayıcı deyiş.

Romanlar açısından ne ifade ettiği gibi konuların işlendiği ikinci bölümde, Roman halkının sembol değerinin aslında Roman kadını figürü olduğu vurgulanmıştır.

Kitabın temel meselesi, düğünlerde süslenip püslenip sahnenin en görünen yerlerinde oynayan, çalgı çalan, çiçek satan, fal bakan, bohçacılık yapan, evlere temizliğe giden, geri dönüşüm işinde çalışan, kısacası bir erkeğin yapabileceği her işi yaptığı gibi erkeğin yapamayacağı işleri de yapma kabiliyetine sahip Roman kadınının ezilmişliğidir. Ancak bu durum, öylesine tuhaf bir ezilmişlik şeklindedir ki, yetki ile sorumluluk ters orantılı bir biçimde kendini gösterir. Roman kadını, evlilik, düğün, aile kurma, çocukların eğitimi, evin düzeni, ailenin maişetini sağlama vb. bütün konularda omuzlarına çocuk yaştan itibaren sorumluluk almasına rağmen; mesele kendisi ve ailesiyle ilgili kararlar almaya, kendi hayatını ve çocuklarının hayatlarını ve kaderlerini dilediği gibi tayin etmeye geldiğinde ileri yaşlarda bile yetkisizdir. Akgül, kitabın üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümlerinde sırasıyla Roman kadınının aileyle ilgili konulara, siyasi ve toplumsal faaliyetlere ve iktisadi hayata katılımını yaptığı mülakatlar ışığında değerlendirmiştir.

Yazarın İzmir’de yaşayan Roman kadınları ile yaptığı mülakatların sonucunda Roman kadınının ailenin direği olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. Üçüncü bölümde bahsedilen, aileyle ilgili kararların alınmasında, Roman kadını, erkeğinden daha bilinçli bir tablo çizmiştir. Roman toplumunda anneler, çocuklarının eğitim meselesiyle ilgilenirken, babaların pek çoğunun çocuklarının gittiği okuldan bile haberlerinin olmadığını vurgulamıştır yazar. Buna rağmen kadınların çocukları okutma isteğinin başarıya ulaşamaması, babaların ilgisizliği ve sosyo-ekonomik koşulların dezavantajıyla açıklanmıştır. Akgül, “eşit şartlarda yarış”ın bir safсата olduğunu göstermiştir aslında. Ayrıca her ne kadar ailenin direği kadın da olsa Roman toplumunda birçok kız çocuğunun okula gönderilmediğini vurgulayan Akgül, bunu Roman toplumunu kuşatmış olan patriarkal değerlerle açıklamıştır. Yine üçüncü bölümde, erken yapılan evliliklerden ve Romanların çocuk yaşlarda kaçarak evlenme kültüründen bahsedilmiştir. Yazar, İzmir’deki Roman ailelerle yaptığı mülakatlar sonucunda Romanların gündelik toplumsal hayatları ve geleneklerine ilişkin bu gibi bilgilerle birlikte Romanların ailelerinde yaşlı kadınların, kayınvalidelerin otoritelerini gözler önüne sermiştir. Gelin adaylarının seçimini yapan, yaşanılan mekân seçiminde söz sahibi olan ve ailenin gelirlerinin kasası durumunda olan Roman kayınvalide, gelini için bir hoca ve usta işlevine de sahiptir.

Dördüncü bölümde Roman kadınının toplumsal ve siyasi faaliyetlere katılımı incelenmiştir. Burada Roman kadınının kamusal alanının sokakları ve mahalleleri olduğu vurgulanmış, düğün, cenaze, bayram ve diğer törensel organizasyonlar dışında kadınların pek fazla özgürlüğünün olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Yapılan mülakatlar sonucunda, Roman kadınlarının komşularıyla sadece

mahalle ve sokakta sohbet ettikleri, akrabaları dışında kimsenin evine gitmedikleri ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni yine yapılan mülakatlar sonucunda dedikodu kaygısı olarak saptanmıştır. Altın günü gibi ekonomik değeri olan toplumsal faaliyetlere katılım, maddi sıkıntılar nedeniyle pek görülmemekte ya da görülse bile kısa sürmektedir. Bununla birlikte, Romanların, Gacolarla olan ilişkileri son derece yüzeyseldir. Örneğin bazı istisnalar dışında Romanlar, Gacolar ile arkadaşlık etse bile evine gitmezler. Yapılan bir mülakatta Roman bir kadının “bir bahane bulup gitmiyorum. Evinde bir şeyi kaybolur, benden bilir” minvalinde söylediği söz, ön yargının boyutlarındaki korkunçluğu bütün çıplaklığıyla ortaya çıkarmaktadır. Roman kadınlarının toplumsal düzeydeki gönüllü faaliyetlere katılımının da eğitimsizlik, ekonomik durum yetersizliği, toplumsal önyargılar gibi sorunlar yüzünden düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Roman kadınlarının bir kısmının dini cemaatlere üye olmak suretiyle sosyalleştikleri ve dinî meselelerde bilgi edindikleri, bir kısmının ise dinî cemaatlere hiçbir ilgisinin olmadığı mülakatlar sonucunda elde edilen verilerden bir diğeridir. Roman kadınlarının gündemi ve siyaseti takip ettikleri, ülke yönetimi ile ilgili konularla alakadar oldukları ve oy verme haklarını kullandıkları yazarın yaptığı mülakatlar sonucunda ortaya çıkan ilginç bir sonuçtur. Ancak eğitimsizlik ve sosyo-ekonomik ve sınıfsal koşulların ördüğü duvarlar Roman kadınına demokrasideki “seçilme” hakkından mahrum kılmıştır. Roman erkeğine yerel yönetimler düzeyinde de olsa siyasi karar alma mekanizmalarına katılma olanağı tanınırken, kadınların böyle bir şeyi hayal bile edememesi, etnik ve ekonomik ezilmişliğin üstüne kadın olmanın verdiği katmerli ezilmişlik ile açıklanabilir.

Bu katmerli ezilmişlik Roman kadınlarının iktisadi hayata katılım konusunu ele alan beşinci bölümde daha net ortaya çıkmaktadır. Toplumun esmer tenli paryası olan Romanlar, sürekli ve sigortalı işlerde istihdam edilmemektedir. Tarım, geri dönüşüm, eğlence, sepetçilik, elekçilik vb. kimsenin yapmadığı işlerde istihdam edilen Romanların ekseriyeti sınıf atlamak için gerekli eğitim olanaklarından da dışlanma ve yoksulluk nedenleriyle mahrum kalmaktadır. Düşük bir eğitimle, iyi bir meslek için gerekli vasıfları elde edemeyen Romanlar, egemen Gacoların kendilerine verdiği düşük nitelikli mesleklere talim etmek zorunda kalmaya devam etmektedir. Roman kadını bir taraftan ailenin maişetini sağlamanın sorumluluğunu yüklenirken Romanlara iktisadi hayatta biçilen bu zor rolün, diğer taraftan da ailenin namusunun sembolü olma misyonunun ağırlığı altında ezilir.

Yazarın mülakatlar yoluyla ortaya çıkardığı gerçeklikler son derece çarpıcıdır. Toplumumuzun bir kesimi hem erkek gibi çalışmak zorunda olan, gerekirse her ortama girmek ve ev ev gezmek zorunda olan ama diğer taraftan kocasından ve kayınvalidesinden habersiz dışarı adım atmaktan bile menedilmiş kadınlardan oluşmaktadır. Yani para getirmek dışında, dışarı çıkmaları başkalarının inisiyatifinde olan kadınlar... Gacolar gibi giyindiklerinde kendi toplumları

tarafından aşağılanan, kendi toplumları gibi giyindiğinde ise gacolar tarafından aşağılanan kadınlar... Sorumluluğunun çokluğu ile yetkisinin azlığı paradoksal bir biçimde nedensellik bağı ile iç içe geçmiş kadınlar... Siyaset hakkında bile bilgi sahibi olan ama oy vermekten öte bir katılımı hayal bile edemeyen kadınlar...

Akgül, Roman olmanın verdiği dışlanmışlık ile kadın olmanın verdiği dışlanmışlığı eğitim, ekonomi gibi faktörlerle harmanlayarak anlatırken, akademik bir araştırmanın sıkıcı üslubundan sıyrılmayı başarmıştır. Kitap, hem akademik alanda derin bir boşluğu doldurma vazifesine hizmet ederken hem de herkesin okuyabileceği akıcı ve sade bir üsluba sahiptir. Özellikle mülakatlarda, Roman kadınlarının sözlerini okurken toplumsal duyarlılığı ve empati yeteneği güçlü bir insanın içindeki isyan harekete geçebilir. Maruz kaldıkları ön yargılar, yaşadıkları ekonomik yetersizlikler, eğitimsizlik ve yoksulluğa rağmen hâlâ yüzleri gülen, sahnelerin en görünür yerlerinde oynayan, kendi küçük dünyasının büyük sorumluluğunu omuzlarına yüklenen kadının, Roman kadının hem kendi toplumundaki hem de gacoların toplumundaki yerini anlatan bu kitap, kesişim teorisinde bahsedilen çok faktörlü ezilmişliklerin belli bir coğrafyaya özgü canlı ve spesifik bir belgesidir. Bu kitap, ötekinin ötekisinin öyküsüdür.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.